

ÓSMIRLARDA ÓTISH DAVRIDAGI PSIXOLOGIK O'ZGARISHLARI.

Xójayli xizmat kórsatish va servis texnikumi

Bo'lim boshli'I ingliz tili o'qituvchisi

Alimbetova Almagul Elubaevna

Xójayli xizmat ko'rsatish va servis texnikumi psixologi

Ismailova Guljahon Fahrattidinovna .

Annotatsiya. Ósmirlardagi ótish davrining xususiyatlari ósmir davrida kuzatiladigan psixologik ózgarishlar. Oiladagi ota onalarning munosabatlari va ularning xato kamchiliklari.

Kalit so'zlar. Ósmirlik davri, ótish davri krisiz davri, Vigotskiy ótish davridagi krizis, deriktiv avtoritar

Xalqimizda shunday gap borki "bola boshidan nihol yoshidan" degan naql bejizga aytilmagan. Sababi yosh avlodni tarbiyalashda yoshlikdan hattoki embrion vaqtidan boshlash kerak. Yosh avlodni shakllantirishda oilaviy munosabatlarning ahamiyati katta sababi oilada ota ona bolaga órnak bolaning kózguzi bóladi. Bilamizki yosh psixologiyasi sohasi o'z navbatida davrlarga bo'lib o'rganiladi. Ular: chaqaloqlik davri ,ilk bolalik davri ,maktabgacha ta'lim ,maktab yoshi, o'smirlik ,yetuklik va keksalik davrlaridan iborat. Ushbu davlar bir- biridan faqatgina yosh jihatdan farqlanmay balki har bir davrga hos o'zgarish va hususiyatlari 'shu davrda insonda sodir bo'ladigan ruhiy holatlar bilan farqlanadi .Bolalarda ótish davri Ósmirlik 10 11 yoshlardan 14 15 yoshlargacha bólgan davrni óz ichiga oladi .Hozirga ósmir davrdagi yoshlarni kórganimizda jismoniy aqliy va siyosiy jihatdan bir muncha ustunlikka ega. Ularda jinsiy va siyosiy etilish ijtimoiylashuv jarayoni psixik ósish oldinroq namoyon bólmoqda. Aksariyat bolalarda ósmirlik yoshiga ótish asosan 5 sinflardan ham boshlanadi. "Endi ósmir bola emas ,biroq katta ham emas " ayni shu ta'rif ósmirlik davrining muhim xarakterini bildiradi. Ósmirlik bolalikdan kattalikka ótish davri bólib fiziologik va va psixologik jihatdan óziga xos xususiyatlari bilan xarakterlanadi. Bu bosqichda bolalarning jismoniy va psixik taraqqiyoti juda tezlashadi, hayotdagi turli narsalarga qiziqishi yangilikka intilish ortadi xakteri shakllanadi ma'naviy dunyosi boyiydi ziddiyatlar avjiga chiqadi. Bir gap o'g'ir bir gap yengil bóla boshlaydi va davr juda ham xavfli davr hisoblanadi. Bola hayoti keskin ózgara boshlaydi .Kichik va katta yoshdagi maktab o'quvchilariga qaraganda o'smirlik yoshidagi bolalarni tarbiyalashda juda ko'p qiyinchiliklar bo'ladi. Chunki, kichik bolaning katta odamga aylanishi jarayoni juda kiyin kechadi. Bu jarayon o'smirlar psixologiyasining odamlar bilan bo'lgan munosabat formalarining jiddiy ravishda o'zgarishi, hamda hayot sharoitining o'zgarishi bilan bog'liqdir. Psixologlarning fikricha yosh psixologik xususiyatlari

faqatgina yolg`iz biologik jihatidan etilishi va taraqqiyot etilishining natijasi bo`lmay balki bolaning ijtimoiy hayot sharoitlari va faoliyatlarining o`zgarishi hamda bu jihatdan yangi ijtimoiy omillarning paydo bo`lishi natijasida o`smirning taraqqiyotiga va unga beriladigan maktabdagi ta`lim va tarbiya berishni aniq tashkil qilish o`smirlarning konkret hayot sharoitlari va faoliyatning mahsuli deb qarab bo`lmaydi. O`smirlar o`zlarini kattalardek tutishga harakat qiladilar. Ular o`zlarining layoqat, qobiliyat va imkoniyatlarini ma`lum darajada o`rtoqlari va o`qituvchilariga ko`rsatishga intiladilar. Bu holatni oddiy kuzatish yo`li bilan ham osongina ko`rish mumkin, o`smirlik yoshiga xos bo`lgan psixologik xususiyatlarni o`rgana turib, o`smirlar shaxsining shakllanib, rivojlanib, kamolotga erishish yo`llarini va unga ta`sir etadigan biologik va ijtimoiy omillarning bevosita ta`sirini tushunish mumkin. Bu davrda o`smir baxtli bolalik bilan xayrlashgan, lekin kattalar taraqqiyotida hali o`z o`rnini topa olmagan holatda bo`ladi. O`smirlik davri «O`tish davri», «Krizis davr», kabi nomlarni olgan psixologik ko`rinishlari bilan xarakterlanadi. Chunki, bu yoshdagi o`smirlarning xatti-harakatida muqobil, yangi sharoitlarda o`z o`rnini topa olmaganligidan psixik portlash hollari ham kuzatiladi. O`z davrida L.S, Vigotiskiy bunday holatni «Stenik rivojlanishdagi krizis» deb nomlagan. O`smirlik yoshida ularning xulq-atvoriga xos bo`lgan alohida xususiyatlarni jinsiy yetilishning boshlanishi bilan izohlab bo`lmaydi. Jinsiy yetilish o`smir xulq-atvoriga asosiy biologik omil sifatida ta`sir ko`rsatib, bu ta`sir bevosita emas, balki ko`proq bilvositadir o`smirlik davriga ko`pincha so`zga kirmaslik, o`jarlik, tajanglik, o`z kamchiliklarini tan olmaslik, urushqoqlik kabi xususiyatlar xos. Kattalarga nisbatan yovuz munosabatning paydo bo`lishi, noxush xulq-atvor alomatlari jinsiy yetilish tufayli paydo bo`ladigan belgilar bo`lmay, balki ular bilvosita ta`sir ko`rsatadigan, o`smir yashaydigan ijtimoiy shart-sharoitlar vositasi orqali uning tengdoshlari, turli jamoalardagi mavqei tufayli, kattalar bilan munosabati, maktab va oilasidagi munosabatlari sababli yuzaga keladigan xarakter belgilaridir. Mana shu ijtimoiy sharoitlarni o`zgartirish yo`li bilan o`smirlarning xulq-atvoriga to`gridan-to`gri ta`sir ko`rsatish mumkin. O`smirlar nihoyatda taqlidchan bo`lib, ularda hali aniq bir fikr, dunyoqarash shakllanmagan bo`ladi. Ular tashqi ta`sirlarga va hissiyotlarga juda beriluvchan bo`ladilar. Shuningdek, ularga mardlik, jasurlik, tanglik ham xosdir. Tashqi ta`sirlarga beriluvchanlik o`smirda shaxsiy fikrni yuzaga kelishiga. sabab bo`ladi, lekin bu shaxsiy fikr aksariyat hollarda asoslanmagan bo`ladi. Xulosa qilib shu aytib otamanki o`quvchi o`smirlarning maktabdagi tartib qoidalarni tushunib yetmaslik yoki o`zlarining xulq-atvorini boshqara olmaslik, agressivlik ya`ni jismoniy kuch ishlatish, qo`rqitish, serzardalik kabi bu ikki faktor asosida vujudga keladi. Birinchidan temperament xususiyati, ikkinchidan o`qituvchi va tengdoshlari bilan noto`g`ri munosabatda bo`lish. Tarbiyasi qiyin o`smirlar shakllanishining yana bir asosiy omili bu o`smirlarning shaxsiy psixologik xususiyatlaridir. Ota-onalarning farzandlari hayoti

va faoliyati bilan qiziqmasliklari, ularni nazoratsiz qoldirishlari ko‘pincha o‘smirni yomon muhitga qo‘shilib qolishiga sabab bo‘ladi. Shu sababli, ota-ona farzandlarining, ayniqsa o‘smirlik Yoshi davridagi faoliyatlarini, bo‘sh vaqtlarida nimalar bilan shug‘ullanayotganliklarini doimiy ravishda nazorat qilib borishlari maqsadga muvofiqdir. Oilada ota-onalarning o‘smirlarga nisbatan e‘tiborsizliklari, tarbiya shunday bo‘lishi kerak deb qarashlari bolalar va o‘smirlarda xulq og‘ishini kelib chiqishiga imkon yaratadi. Oilada ota-onalarning farzandlariga “mustaqil faoliyat yuritish” asosidagi munosabati ham ularda og‘ishning kelib chiqishiga sabab bo‘lganligi kuzatiladi. Demak, oilada o‘smir-bolaga pozitiv, direktiv,avtoritar munosabatlarni me‘yorida, o‘tish davri xususiyatlarini hisobga olgan holda qo‘llash ular xulqida ijobiy fazilatlarning shakllanishiga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

- 1.Z.Nishonova B.Abdullayeva G.Boyqusinova "O‘smirlik davri psixodiagnostikasi va psixokorreksiya" Toshkent 2015.
- 2.Международный научный журнал 1«Новости образования: исследование в XXI веке» "Oilada ota ona va bola munosabatlar tizimi".
- 3."ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА УЗЛУКСИЗ КАСБИЙ РИВОЖЛАНИШ ЖАРАЁНИНИНГ ИЖТИМОЙ ВА ПЕДОГОГИК ПСИХОЛОГИК АСОСЛАРИ" маколалар тупламидан.
- 4.Internet ma'lumotlari.